

Sandra Ūdre

AR GRĪZŠONŪS SAISTĒTĪU LATGALĪŠU LEKSIKA I FRAZEOLĒJEJA

Storpdisciplinārā pietējumā ar lingvokulturoloģisku pētēju latgalīšu leksika i frazeolējeja apsāvārta caur četrīm tematiskīm lūkim: 1) dorba procesu i reiku apzēimuojumī; 2) laika apstuoķļu raksturuojumis; 3) doncuošonys procesa apzēimuojumī; 4) haosa semantiku reprezentējūšys leksemys. Volūdā atspīdynuotuo arhaiskuokuo grīzšonus sapratīņa pamatā mitiskais treju daļu (pazeme, zeme, dabasi) pasaulā modeļs, kur vīns nu veidu nūjaukt rūbežus storp itom daļom ir nakontrolējami dreizā sasagrīzšona spirālveida vierpulī. Daudzūs gadīņūs izmontuots latgalīšu leksemu i frazeolēģismu kontrastivs saleidzēnuojums ar cytu volūdu pīmārim. Atkluota leksemu, kai dzyga, maule, mutuļs i c., frazeolēģisma nūskritī pa mutuli i c. jau damierstuo i viņ mitiskā redzīnī izprūtamuo semantika. Jaunuoku laiku semantikys atteisteibu raksturoj metaforiska nūzēimis puornasuma i konotatīvūs komponentu lūmys pasalelynuošonys tendēnce.

Atslāga vuordi: latgalīšu volūda, grīzšonus, lingvokulturoloģiskuo pētēja, leksiskuo semantika, mitolēgeja.

LATGALIAN VOCABULARY AND IDIOMS RELATED TO SPINNING

Spinning (rotation) as a physical phenomenon is an interesting thing. Many archaic notions remain in the language of the dominating perceptions of physical phenomena. Specific studies associated with the Latgalian language have determined that the use of various Latgalian lexemes in contemporary texts creates problems with archaic semantics. These are practical questions for users of Latgalian (primarily writers): which synonym is more appropriate – „doncuot” or „dzyguot” (both meaning ‘to dance’)? Are these terms equivalent? Does the word „maule” (meaning ‘wheel hub’) have only one meaning, even when used in the interjection „ot, maule!”? Why, in Latgalian, does snow spin („snīgs grīž”), but in standard Latvian different words and a different sentence structure must be used for the same expression? This study not only answers these particular questions of lexeme semantics in use, but will also use the linguoculturological approach to discuss the following thematic arcs in Latgalian phraseology and lexicon: 1) signs of natural processes and tools; 2) characteristics of the weather; 3) signs of the process of dancing; 4) lexemes representing the semantics of chaos. An archaic understanding of spinning in language is associated with the concept of the mystic triangle (underworld, world and heaven) model of the world, in which one of the ways to tear down the boundaries between the worlds is

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2015.7.1215>

to spin in an uncontrollably fast spiral vortex. This notion is reminiscent of Stephen Hawking's theory of singularity in black holes.

In traditional farm work, the primary role of women was work associated with spinning, such as spinning yarn and grinding grain into flour by hand. In Latgalian texts the phrase „vērpt un sprēst” ('spin') is used to denote these processes. The word „vērpt” has multiple meanings and has preserved the semantics of the root **uer-* 'to cut, bend', whereas the words „sprēst” ('spin'), „spriedieja” ('spinner'), „sprieža” ('spinning') and „pussprieža” ('unspun wool thread made by a spinning wheel') are all seen as historicisms. In modern Latgalian texts: 1) both „vērpt” and „sprēst” are used as absolute synonyms; 2) „sprēst” is seen (especially in dictionaries) as more Latgalian („ours”), in comparison to the standard Latvian „vērpt”; 3) „sprēst” has more of an ironic subtext.

The winding and twisting of the spinning wheel was seen as contrary to the “correct” clockwise “rotation” of the sun. Therefore, operating the spinning wheel was understood in some sense to be “wrong” and contributing to chaos in the world (Plotnikova 1996: 104). Reflexive verbs and the words derived from these roots directly relate to being in a chaotic situation: „šketerētis” ('to waddle'), „škatonuotīs” ('to wander') and „šketer meterom” ('to wobble') (KIV II: 472).

Ancient Latgalian mythology associates strong wind, blizzards or thunderstorms with the maelstrom, seen as a symbol of chaos. Studies of the phraseologies of other languages reveal the causers of chaotic situations as a variety of mythological creatures (Masiulionytė 2007: 80–81). The devil is dominant in Latgalian phraseology: „valni (ar raganem) doncoj” ('devils dancing [with witches]'). Natural events are personified, and give them the functions of mythological beings, e. g., „Kaidis putiņš tevi atnese?” ('What blizzard brought you?'), „Kaidis čorts juos atnese?” ('What devil brought them?') From the syntactic perspective, the semantics of weather events in Latgalian sentences is dominated by two structural models ($N_n - V_{fin}$), in contrast to the single component model (V_{fin}^3) of standard Latvian sentences without an actor (LVG: 714). This suggests that Latgalian has preserved the personification of adverse natural events as mythological beings to a greater extent.

Users of Latgalian must distinguish between three lexemes: „dancuot”, „dejuot” and „dzyguot”, all meaning 'to dance'. Of these three, „dancuot” is most often used (comparable to the German 'tanzen', the English 'dance' the Russian 'tantsyevat' and the French 'dancer'). The less-understood „dejuot” is a term seldom used outside of literature. The use of this and „deja” ('dance') is attributable to the Young Latvians, as part of a trend in the 1920s and 30s to render Latgalian lexically and morphologically closer to Latvian literary language. Two movements dominate dancing – hopping and spinning. Today, the word „laksteit” 'to hop' has a negative connotation in the context of dancing, but „grīztīs” 'to spin', indicates skilled dancing.

The popularity of the lexeme „dzyguot” or „dzyga” is evidenced by the title of the well-known dance catalogue „Dzīga” (LLV: 199). The etymology of the word is

connected with „dzīga” and „dzīgot” (‘life’, ‘to live’) (LLV: 197 < Karulis 1992 I: 252), whereas Lithuanian and Slavic languages have another meaning for this root. In mythology, dancing in an uncontrollably fast, whirling manner was associated with having the devil as a dance partner, and often had the result of a maiden being sucked into a tornado and disappearing. The rotation of a tornado also has similarities with the spinning of a toy top. It is thought that the root „dzyga” evokes this spinning dance (Russian „ziga, dziga”, Ukrainian „dziga”, (‘spinning top’ or ‘a restless man’); Lithuanian „dzigas” (‘muddlehead’) or „dzigė” (‘frivolous woman’).

The archaic semantics of the curse „Komulī, komulī! Skrytulī, maulē!” (‘Yarn, yarn! Wheel, hub!’) (Latkovskis 1956: 15) are associated with the practice of magic – the chaotic spinning of the maelstrom. The following lexemes also mark stages on the ‘road to hell’: „komuļš” (‘a randomly moving mess’), „skrytuļš” (‘a spiraling whirlpool’), „maule” (‘a downward spiral’). In this context the phraseologism „nūskrīt iz mutuli” (lit. ‘run to the boiling’) meaning ‘to disappear’, has a mythological meaning of ‘to go to hell’.

Keywords: Latgalian language, spinning, linguocultural approach, lexical semantics, mythology.

Īvodam

Grīzšonus (rotaceja) kai fizisks fenomens ir gona interesanta paruodeiba. Rotaceju fizikā raksturoj precizi izmiejami lelumi – apriņņuojuuma periods, apriņņuojuuma frekveņce, linearis dreizums, centrīcis padreizynuojums i leņčiskais dreizums (DZM), sovutīs psihologeja i medicinā itymā sakarā runoj par kusteibys (pi ituo ari grīzšonus) iztveris slīksni – kai jis puorsamej vysaidu parametru – stymula dreizums, vierzīņš, demonstracejis laiks, fona trūksnis, stymulu bleivums i c. – ītekmē (van den Berg, Arnoldussen, Goossens 2010). Atguoduosim, ka 19. godu symtā, pasateicūt itam iztveris slīkšņam (naspiejai iztvert atseviški pa vīnai dreizi grīzušūs attālus), nu „kusteigūs biļdeišu” tyka izgudruota kina.

Tok senejī cylvāki vēļ bez specialu fizikys zynuošonu i mārinstrumentu – kai vysu naizskaidrojamū – grīzšonūs saprota mitiskuos dūmuošonys katejorejuos, pošys nūslāpumainuokuos realejis palyka aizlīgtyš (tabu) parostajim ļaudim, a daīmamyš magejis ci kulta rytualu praktizātuojim. Niule dominejūt eksaktam redzīņam par itū, tūmār juopīzeist, ka koč kas nu arhaiskūs pīrīkstotu sasaglobovs ari volūdā. Filologiskūs pietejumūs pītnynātū grīzšonūs parosti apsaver holistikā vasalumā, pīmāram, kai konceptu (Сырница 2007) ci plašuok – kusteibys vyspuor kai taidys – koņtektstā, ite juonūsauz zynuotniskūs rokstu kruojums „Kusteibys koncepts volūdā i kulturā” (Агапкина 1996).

Itaida pietejuma aktualitati latgalīšu volūdys sakarā nūsacejuse na viņ pietnīcyska iņterese (taida ari ir!) par dasaceitū fenomenu, a vysu pyrma tys, ka atsevišku latgalīšu leksemu lītuojuoms myusu dīnu tekstūs roda problemys deļ jūs arhaiskuokuos (partū vaira naatguoduotuos) semaņtikys. Tī ir praktiski vaicuojuumi

latgalīšu volūdys lītuojuojam (parosti raksteituojuojam), pīmāram, kuru sinonimu izalaseit – *doncuot* ci *dzyguot* i voi jī vyspuor ir sinonimi; voi vuordam *maule* ‘rotu rumba’ ir viņ itei vīna nūzeime i kai eisti radīs izsaučīņs *ot, maule!*; cik mitologiskuos semaņtikys saglobuots vuordkūpā *snīgs grīž*. Tod ituo pietejuoma mierks byutu atbiļdēt na viņ iz itūs atseviškūs vaicuojuomu par leksemu semaņtiku i lītuojuomu, a plašuok sistemiski apsavērt latgalīšu volūdā atspīdynuotū grīžšonus fenomenu, izmontojūt lingvokulturologiskū pīēju i leksemu semaņtiskūs komponentu (semu) analizi. Daudzūs gadīņūs izmontuots latgalīšu leksemu i frazeologismu kontrastivs saleidzynuojums ar cytu volūdu pīmārim. Par olūtim izalaseits myusu dīnu latgalīšu tekstu korpuss (MuLa), uorpus korpusa palykušī latgalīšu lugu teksti frazeologejis ekscerptim, izmontuotys ari latgalīšu vuordineicys – kai apjūmeiguokuo KIV, kai vacuokuo, kuramā ir latgalīšu leksika, PLLV i BLV – daudzējūs apkūpuotūs olūtu deļ. Apsavārtys ari Pītera Stroda PV i Anatoleja Bērzkalna LVVK.

Grīžšonus semaņtika dorba procesu i reiku apzeimuojuomūs

Naturalā saimisteibā nu seneju laiku ir nazcik dorbu, kurūs vysa pamatā koč kuo grīžšona. Sīvīšu golvonuo nūsajimšona tod beja saisteita ar vysaida veida pavedīņu veiduošonu i gryudu maļšonu rūkys dziernavuos. Agruokūs laikūs spriesšonā (spriežā) golvonais dorbareiks beja vuorpsts. Vāluok spriesšonai suoce īsaguoduot ar kūka vyrpu taiseitus rateņus, jū grīžūt atkuoleņ (preteji) varēja šķeterēt – salikt kūpā nazcik pavedīņu i grīžūt saveit kūpā (Reķēna 1975: 343, 348). Jau 1858. goda Jana Kurmina vuordineicā atrūnam pīmyntū rateņu – *Ratens da spreszonaj dzejas, dīgu* (PLLV: 52). 20. g. s. 30. godūs vylņys apstruodē kai pakolpuojumu nu molys izmontova jaunuoku tehnologeju – pavedīņa veiduošonu ar spriežamū mašynu, jū pusgotovu vāluok sātā viņ sasprēde da gola ar rateņu, itū procesu sauce *salaist pusspriežā* (Reķēna 1975: 350).

Piec ME dūtuo skaidruojuma i nūsauktūs vītu, kur vuords fiksāts, *vērpt* (ME IV: 564, 565) i *sprēst* (ME III: 1018) ituo dorba procesa apzeimuojuomūs pīzeistami par sinonimim, obeji zynomi ari Latgolā, tok *vērpt* ir daudz nūzeimeigs, a *sprēst* – vīņys nūzeimis. Senejuokuos grīžšonus semaņtikys leksemys ir ide saknis **uer-* ‘grīzt, līkt’ reprezentanti (Karulis 1992 II: 510), partū *vērpt* verba suoku nūzeimē ‘grīzt’ apsavārta ari cytūs tematiskūs blokūs. A nu slavu volūdu (sal. krīvu *прямь, пряжа, пряслице*, pūļu *prząśc, przędza, prząślica*) aizgiutais *sprēst* ar atlasynuojumim nu juo *spriesleica* ‘dieleits, pi kura pīstyprynoj kūdeļu’, *spriedieja, sprieža, pussprieža* pīzeistami par historismim, kas apzeimoj naaktualys, etnografiskys realejis. Myusu dīnu latgalīšu tekstūs:

1) obejus *vērpt* i *sprēst* lītoj kai absolutus sinonimus: *Pōrejūs senlītu materialu sastōda kūku cēršsonai lītōtī akmiņs kīļveida un kōtcauruma cērvs, mōla skrīmeli, kurus izmontōja vērpšonā* [*< vērpt – S. Ū.*]: *vylnu un lynus sprēde ar vōrpsteņom, kurom grīššonōs vīnmēreibu nūdrūšynōja tōs golā uzmauktais skrīmeļs* (MuLa, Kunīga 2008); *Laikam nav taida darbeņa, kū myusu mameite naprota: ar zyrgu ora teirumu, plōve ar izkapti, vērpe, aude, adeja i daudz kū cytu dareja* (MuLa, Antoņina

2009). Ari LVVK obejis leksemys *vērpt* (LVVK: 543) i *sprēst* (LVVK: 489) vuociski tulkuotys ar vīnu *spinnen*;

2) bīžuoķ lītuota leksema *sprēst* (korpUSA dati) i atlasynuojumi nu juos, nasaverūt, ka *vērpt* izalaseišonu varātu veicynuot lītuojums latvīšu literarajā volūdā. Partū var dūmuot, ka *sprēst* tūmār izjiut kai vairuok latgalisku (sovu) vuordu par *vērpt*: *Jei nu syunu muok zeida dīgus sprēst, bet, nagrybādama nu syunu sprēst, prosa nu manis lynu* (MuLa, Čižiks 2012); „*Saaprotu! Nu datora – saslimšu, sprēst – naļauņ, adeit – navuici; maņ garlaiceigi, babeņ!*” „*Nu kaida nu tevis spriedieja; apsasiessi iz beņča, a kōjenis rateņa pamynu nadasnīgs.*” „*A es spriessu, kōjōs stōvādama.*” (MuLa, Tenča-Goldmane 2010);

3) *sprēst* izmontoj zamteksta veiduošonai ironiskūs tekstūs: *par itū sprēššona suocēs pēc 2009. gods LgSC kūpsapuļcis* (MuLa, Sperga 2009), konkrēti itamā *sprēššona* dubulta semaņtika – atpazeistams fonetiski leidžeigais *sprīsšona* i asociaceja par *vērpt intrigas*.

Tuoļuoķais dorbs piec spriessōnys ir pavedīņa nūteišona (nūmotuošona) ar teitovu (sauc ari par motka rateņu) paleidzeibu, pādeķais – motku nu teitovu satyn komulī (Reķēna 1975: 361). Motuošonā i šķeteriešonā rateņš teik grīzts atkuoleņ „pareizajam” saulis i stuņdinīķa ruodeituoja vierzīņam, partū ituos darbeibys koč kaidā ziņā teik saprostys kai „napareizys”, haosa pasaulam pīdereigys. Binaruo opoziceja „pareizs–napareizs” grīzšōnys sakarā paīt zam plašuokys „lobs – ļauns” i napareizuo izvēlis gadīnī nūvad pi saskaris ar demoniskū pasauli (Плотникова 1996: 104). Pīmyntūs latgalīšu refleksivūs verbu i ituos saknis atlasynuojumu puornastuos nūzeimis taišni paīt iz atsarasšōnys haosa situacejā: *šķeterēītis* ‘īt guozelejūtīs’, *šķatynuotīs* ‘blūdeit’, *šķeter meterom* ‘guozelejūtīs’ (KIV II: 472). Tūmār myusu dīnu poetiskūs tekstūs itūs leksemu lītuojumā īspieķama i negativa (*.nasabuoķ ar sovu dagunu munuos saimis lītuos vairuok kai tev atļauņ! nikod naasu tev ļyuguse šķeterēt munys saimiskuos problemys.* (MuLa, Seiksts, Gagaine 2000)), i pozitiva konotativuo semaņtika: *..a partū ka maņ pateik process – šķatynuot teikumu aiz teikuma..* (MuLa, saprge 2009); *Itymā gryutejā laikā, sazateikūt ir īspieķa padūt paleidžeigu rūķu seņ naradzātam školys bīdrām, šķatynuot atmiņu komuleiti i kūpā atguoduot sen aizmierstus pīdzeivuoķumus* (MuLa, Kalvāne 2010).

Vēļ leluokā mārā grīzšōnuos procesa saisteibu ar mitologiskū pasauli paruoda ticieķumi par aizlīķumim struoduot itaidus dorbus zynomā laikā. Latgolā kai katuoļticeigā zemē vēļ šudiņ īvāroj Bazneicys bausleibu svātdīnēs i svātķu dīnuos atsaturēt nu gryutu dorbu, kab pagūdynuot Dīvu i nūsadūt ar jū saisteitom lītom. Poguoniskī aizlīķumi sprēst, šķeterēt, pi ituo ari aust i adeit (dīgi!) kalendarajūs gūdūs i konkreťuos nedelis dīnuos atsatīc iz sakraluo laika, kod cylvāķu pasaulam teik nūķaukti rūbeķi ar dīvišķū i pazemis pasauli, tak ītikt cylvāķa telpā vaira rauga pazemis apdzeivuoťuoķi (Виноградова 1996: 166). Kristeigajam i poguoniskajam redzīņam sinkretiski saplyustūt, eistuos dīnys i svātķi (Bazneicys kalendars daudz kū puormeķs), iz kurim aizlīķums atsatīc, damierstys. Ticieķumu teksti paruoda, ka sevkura svātķu dīna par taidu var tikt pīķeita. Tai, puoršķūrstūt vīnu apkūpūķūšu

pietejumu folkloristikā par Latgolā svieteitom dīnom (Čudare-Eriņa 2005: 141–209), atrūnam, ka pīmyntāi aizlīgumi juoīvāroj *Zīmyssvātku sastdīnē, nu Zīmyssvātku da Treju Kieneņu dīnys, Aizgavienī, Palnu dīnā, gavieņa pīktdīnēs*, sevkurā catūrtdīnis vokorā, sevkurā ūtardīnis vokorā, sevkurā sastdīnis vokorā, Lelajā Catūrtdīnē, Lelajā Pīktdīnē ci *Jura dīnā*. Redzim, ka svareiguokais ir na konkrēta dīna, a sakralais laiks kai taidis, kod apdraud haosa spēki. Folkloriste Janīna Kursīte itūs aizlīgumus sprēst pamatoj ar tū, ka sīvīšu dīveibys itymā laikā pošys spriež cylvāku dzeiveibys pavedīņus, arī saulei i gaismai asūte sovi dzeiveibys pavedīni. Ka napuortryukst (Kursīte 1996: 210). Par aizlīguma puorkuopšonu struope var byut atšķireiga:

1) mozuokuo – saīt nakvalitativs, navīnāids pavedīņs ar leluokim ci mozuokim *pubulim*. „Standarts” ir gluds, smolks, vīnāida rasnuma pavedīņs, itū prīškstotu par dīgim paruoda saleidzynuojumi: *kai pa dīdžeņu* ‘bez aizačeršonys, bez šķieršļu’ (MuLa, Dzērvīnīks 2007), *(tak) kuo pa dīdžeņu* ‘ar tīvu stryukleņu’, *tīvs kuo dīgs* (KIV I: 268). Samozguojumus savārptajā pavedīnī apzeimoj ar specialu ekspresīvu leksemu – *pubuļs*, lai spriedieja suopeiguok izjiut apleicejuos sabīdreibys attīksmi: *Eš byutumū šū rudin/ Jauna puīša ļaudaveņa,/ Bòbys pļukšys sapļukšòja,/ Ka eš rasnu dzeji šprēžu./ Tymšņēč beja, nāredzēju,/ Kaidis izleida, taidu grīžu* (DS: 8402-5); *Pubuļóju, pubuļóju/ Dála môte dzeju sprēde;/ Izkópuse uz pubuļa,/ Īraudzeju bròļa sātu* (DS: 7015-0);

2) videjuo – vysaidys naveiksmis ar lūpim, naizadūšona ar ražu i c. bādys. Ka ari ticiejumūs ļaunūs byušu namiņ, tok arhaiskuokūs redzīņūs tys izprūtams kai ļaunu goru īsadorbuošona (Плотникова 1996: 106);

3) „piec pylņys programys” – īraudzeit sūpluok demonisku byuti – vysbīžuok valnu. Pīmyntātajā pietejumā atrūnam teiciejis stuosteitū par kaidu sīvīti, kas, puorkuopdama aizlīgumu spriest i aust, īraudzejuse, ka jai paleidz valns (Čudare-Eriņa 2005: 199).

Itys i ari ticiejumūs pīmyntātais aizlīgums sakralajā laikā maļt (Čudare-Eriņa: 160, 184) līk tūmār dūmuot par plašuoku pamatuojumu itaidim aizlīgumim – caur grīžšonus nūteik treisdaleiguo pasaulā rūbežu izjaukšona i pasaulū sasajaukšona. Juodasoka, ka veirīšu dorbūs vysaidys grīžšonys nūteikti ir vaira, pīmāram, pūdu grīžšona iz vyrpys, ūrbšona, vysaida veida skrytuļu i skrytuleišu grīžšonus mehanismūs, tok itī dorbareiki ir jaunuoku laiku.

Grīžšonus semaņtika laika apstuokļu raksturojumā

Laika zinīs niule ir dajiukta kasdīnys informaceja. Par laimi, myusu zemi naapdraud dziveibai beistamys dobys stihejis, nalobvieleigus laika apstuokļus varim pīzeit viņ par napateikamim. Nu mitologejis redzīņa taidu laiku – styprys viejs, putīņs ci nagaiss ar vīsolu – var pīzeit par haosa īsastuošonu, teik izjaukta asūšuo kuorteiba, pagaist rūbeži storp pazemi, zemi i dabasim. Frazeologejis pietejumi atkluoj, ka taidai haosa situacejai ir vaininīks – mitologiska byute, pīmāram, pi lītuvīšu, taiseidami kuozys, kurynuodami pierti, dareidami olu i cytys lītys, sacēļt putini var valns, rogonā, ari vylks, bolūds, dzagiuze, starks, kīveite, žogota, ceiruļs, svātuo Luceja, svātais Jurs,

buoba i ubogs, a vuocīšim – Hoļlis kuņdze, svātais Pīters i Muortēņš (Masiulionytė 2007: 80–81; Jasiūnaitė 2010: 36). I tuos vēļ na vysys byutis, kam sakars ar laika apstuoklim, pietejumā pīmyņātys 33 lītuvīšu i 24 vuocu mitologiskuos byutis. Slavu volūdu materials paruoda, ka vysaidus vīsolus sacēļ ļauni demoni, kurūs sauc vuordūs, kam sakars ar leksemom, kas apzeimoj grīzšonūs, riņčuošonu, spirālveida kusteibu, itū attīcynoj ari iz iudiņa grīzšonūs otuoī (Плотникова 1996: 104–105). Pretstotā saceitajam, LFV naatrūnam frazeologismus par laika apstuoklim, kam komponentūs byutu kaidis mitologisks personažs. Par itvartū mitologemu var runuot viņ frazeologismā *zeme ar debesīm griežas kopā* ‘styprys putiņš, vīsolš’ (LFV: 1400). Latvīšu volūdā, runojūt par sevkurim laika apstuoklim, dominej vīnkomponenta modeļa (V_{fin3}) teikumi – bez dareituoja (viņ predikats), pīmāram, *snieg; līst; smidzina* (LVG: 714). Demitologizāts pasaūļa redzīņš.

Tūmār latgalīšu tekstūs par laika apstuoklim mitologiskys byutis pasaruoda. Ar negatīvu attīksmi raksturuoti nalobvieleigi laika apstuokli ar Valnu, pasaruoda ari rogonys: *As brauču tymā datumā i dīnā, kod valni donucuo pa zemis viersu* (MuLa, Raibīs Suņs 2011); *Zam yudiņa īgrimt dreikstējom tikai leidz 200 m, jo lela vātra – leidz 25 m drusceņ vēļ šyupoj, bet, jo 50 m voi dziļōk, tod augšā kaut voi valni doncoj, bet te ir mīrs* (MuLa, Ondžāns 2008); *Kod azars cīš vaid un ryuc nakti, runoj, kod raganis ar valnim doncoj pa tū kolnu* (MuLa, Leikuma 1993). Var saleidzynuot semaņtiski sinonimus teikumus, kur vīns pīzeistams par idiomys *valns atnese* (sal. lītuvīšu kuris *velnias nešioja* (FŽ: 813); krīvu *чёрт носит* (ФСРЯ: 521)) leksisku modifikaceju, *putiņš* [atnese] i **čorts** atnese lītuoti kai sinonimi: *Vasals, kaimiņ, kaidis putiņš ta tevi...[atnese] pi manis? – Brone drupeit tik spēja pōrspļaut par lyupom. – Sveicynōta... – Nu tak īsim ustobā, apsasiļdeisi, – Brone aicynōja sābri. – Kas ta iz sirds* (MuLa, Sondore 2007); *Vot syudus tān pītaisejam, kuods čorts tuos abejas cik vālu vokarā atnese* (MuLa, Danskovīte 2008). Juopīzeist, ka *putiņš* vītā varātu byut ari *vīsolš, vierpuļš, vierpats, viejs*. Tūmār latgalīšu tekstūs radzama ari demitologizacejis tendence. Poetiskūs tekstūs atrūnomys tālainys personifikacejis ar demoniskūs spēku funkceju, a pozitīvu attīksmi, pīmāram: *I dabasūs sazaceļ vīsolš! Tūmār prognoze labvēleiga... Vīn skaļōk sōk dauzētīs sirds.../ Kaisleibas... Jōš tok vairōk kai vīsolš, – izraun dvēseli tovu, paceļ augšōk par sešstōva nomu* (MuLa, Kūkuojs 1995); *Vēja brōzma pēški sagrīž mozas vērpētes, līkās, ka bērneibā laseitōš pōsokas varūni tronkoj vīns ūtru storp mozajom egleitem* (MuLa, Blaževičs 2011); *Ap sātu kai karuselī viejs grīž kruosainys rudiņa lopys. Pādejuos, kas vēļ palykušys* (MuLa, Silagaile 2011); Orā ceļas vejputnis. *Vīsolš, grīzdams ozboraiņa snīga stulpus, aizveļ pa klaju muižas teirumu* (BLV). Tys pats, kas gaisā, paīt iz iudiņa stīhejis, ari iudiņš latgalīšu volūdā grīž: *Lai rostu āderi, kur olūts guldžus grīž, Kur vīta oku rakt, lai vysim veldza byutu* (MuLa, Kūkuojs 1995).

Eipaša viereiba laika apstuokļu apzeimuojumim atseviškā atvārumā pīgrīzta Jura Cybuļa i Lidejis Leikumys 1992. goda „Latgalīšu ābecē (lementarī)“ (Cybuļš, Leikuma, 1992: 64–65), pīduovuotys leksemys teikumu veiduošonai piec vīna modeļa. Ite, pīmāram, atrūnam, ka latgalīski *snīgs snīg (snygst), kreit, bierst, putinej,*

grīzās, drieb (drāb) (Cybuļs, Leikuma 1992: 65), *snīgs grīzās* byutu juosaprūt kai intensivuokuo nūkrišņu izpaušme. Tys, ka savīnojumi ir bez refleksiva verba, t. i., teikuma obligats komponents ir ari objekts, pastreipoj subjekta aktivuo dareituoja lūmu ($N_n - V_{fin} - N_a$) i tūmār koč kaidu personifikacejis pakuopi: *Nabeja jau tai, ka snīgs grīze zemi ar dabasim kūpā, nā, tik troki nabeja* (MuLa, Kaļva 2011). Tok jaunuokā izdavumā – „Latgalīšu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineicā“ – atrūnam ari vīnkomponenta modeļa teikumus, kas paruoda iz jau pīmyntū demitologizacejis tendenči: *Snīg. I vakar vysu dīnu snyga./ Putiņs. Putynojs jau nu reita* (LLKSV: 85).

Grīžšonus semantika doncuošons procesa apzeimuojumūs

Nav tai, ka cylvāks ceņšās sorguoētīs nu draudeigūs situaceju, kod īspiejama saskare ar cytu pasauli. Cylvāks pats meklej īspieju puorīt taidus rūbežus, koč voi svātkūs saplyusmei ar dīviškū. Tys nūteik psihis leidzīnī, pīdzeivuotuo kvalitete atkareiga nu transa stuovūkļa. Lobuokī profesionali pīšonai transa stuovūkļī, saprūtams, ir šamani (Элиаде 2000: 9), kam puorsavītuošona iz dabasim i zemi ir obligats pīnuokums. Tok ari puorejim arhaiskā sabīdreibā koč kas datyka nu rytuala transa praktiziešons. Arpiņu īspaiduot varēja sekss, alkohols i cytys apreibynūšys vīlys, ari šyupuošonus i grīžšonus. Voi Leldīnis šyupuošonus i Aizgavieņa dreizuo vyzynuošonus ar ladonku ci rogovom nu kolna, traukšonus zyrgu komonus, grīžšonus skretelī (puorejuo simbolika nikur napagaist) nav transa stuovūkļu praktiziešons atskanis? Ir nūstuosti par sasagrīžšonu daņča vierpulī i meitys pagaisšonu reizē ar valnu (Плотникова 1996: 109–110). Volūdā transa stuovūkļus smolki naškir, frazeologisms *grīzās golva* (Reķēna 1998 I: 313) var apzeimuo reibumu nu fiziologisku izjiutu da pacyluotu dvēselis stuovūkļu.

Leluoka leksiska daudzveideiba atsakluoj pi doncuošons. Daņcs kai socials fenomens izaveidovs nu rytuala kusteibu muzykys pavadeibā, latgalīšu volūdā lītuotuojam juoizašķir par izalaseišonu nu treju leksemu: *doncuot, dejuot, dzyguot*. Ituos sinonimu ryndys pamatvuords ir aizgiutais *doncuot* (sal. vuocu *tanzen*, angļu *dance*, krīvu *танцевать* < franču *dancer*), kas da 19. g. s. beigu kai īrostuokais vuords lītuots ari puornūvoda latvīšu volūdā *dancot* (Karulis 1992 I: 215–216). Ari 19. g. s. PLLV ir atrūnams latgalīšu *Es doncoju*¹ (PLLV: 216) ar atīceigim atlasynuojumim cytūs škieklūs – *Doncotoja; Doncotois; Dancsz, doncoszona* ‘daņcs’. Piec korpusa datu leksema *doncuot* (72 lītuojumū, *dejōt* – 2, *dzyguot* – 0) popularuokuo nu vysu. Mozuok lītuotais *dejuot* (parosti *dejōt*) pīzeistams par literarismu². Itys vuords i atlasynuojumū nu juo atrūnami vuordineicuos, kas puorstuov 20. g. s. 20.–30. godu tendenči latgalīšu rokstu volūdu literarizēt, t. i., leksiski i morfologiski tyvynuot latvīšu literarai volūdai, – *deja, dejōt* (PV: 68) i *deja, dejōšona, dejōt, dejōtkōrs, dejōtuojs* (LVVK: 112), pādejā tūmār ar atlasynuojumim plaši puorstuovāts *doncōt, doncōdams, doncojams, doncōšona, doncuotuojs* (LVVK: 119), *daņcs,*

¹ Itymā izdavumā kai verbu pamatforma lītuoata 1. persona.

² Literarisms – latvīšu literaruos volūdys vuords, kas latgalīšu runai vysbīžuok damiereits viņ fonetiski (Leikuma 2013: 20)

dancynuošona, dancynuot, dancynuotais, dancynuotīs, arī latgalīšim nadajiuktais, nu vuocu kalkuotais *daņcmaņs* (LVVK: 108).

Doncuošona parosti naprofesionalā viertejumā saistuos ar doncuotuoju divejaidom kusteibom – laksteišonu i grīzšonūs. Da 18. g. s. i vāluok leksemys, kas apzeimoj doncuošonu i laksteišonu, bejušys sinonimi (Karulis 1992 I: 216), jaunlatviši tekstūs īvīse *dejoj* i *deja*. Redzīni par doncuošonu kai laksteišonu apstyprynoj arī PLLV, kur *Doncotoja*; *Doncotois* sinonimi ir *Springetoja*; *springetoisz* (PLLV: 216), verbs gon nav dūts. Taišni Latgolā popularuo daņča poļkys golvonuo pazeime ir lieciņš (LLV: 573). A myusu dīnuos lītuotuo leksema *laksteit* doncuošonys nūzeimē dabovuse negativu konotaceju, ar kū izsoka nūraidūšu viertiejumu naprofesionalai, estetiski napīviļceigai, morali napījamamai ci navītā i nalaikā suoktai doncuošonai, pīmāram: *Izvālātuo muzyka nikam naderēja i nivīnam napatyka, tok vysy laksteja leidza. Mes naatpalykom* (MuLa, Raibīs Suņš 2011); *Te vīns nu struodņiku nu lelys prīcys suoce doncuot. – Kas tev, Ignat, nūtyka? Parkū tu taidš prīceigs, ka loksti? – praseja vīns nu struodņiku* (MuLa, Koļčs 2011).

Sovutīs grīztīs kai *doncuot* sinonims apzeimoj prasmeiguoku doncuošonu: *Dzīdōja slovonais Pīters. Zālē grīzēs i jauni, i vaci* (MuLa, Matvejāns 2005–2010); *Olafs ar Ivandu vīglanai grīzēs pa grumbuļainū kūka greidu rudiņa lopu vīglumā* (MuLa, Raibīs Suņš 2011); *Obeji doncova plaukstiņpolku, grīzēs vaļsī, meili bučovuos i sabučova vysus, kas gadejuos jūs ceļā, raudzeidami sabučot veļ i Ciklonu* (MuLa, Slišāns 2011). Verbs bez atgrīziniskuma grīzt apzeimoj partnera vodūšu lūmu: *Įysi apsprīž, ka uzvarātōjs Ļoņs doncoj poļku „pa kaunatski”, kai doncoj tikai Kaunatā – doncojūt atsvīž vīnu kōju atpakaļ i meitu grīž ap sevi.* (MuLa, Matvejāns 2005–2010); *As grybu doncuot, as grybu trokuot, as grybu kai vīsuļs ar tevi uotrū vaļsi grīzt, cikom nūreibs golva, cikom tu suoksi spīgt i hyugtīs, lai apsastuojū...* (MuLa, Slišāns 2008); *Vere atsēdēja molā – cyti jōs nalyudze, jo zynōja, ka jei Pītera bryute. A Pīters grīze te ar Stasi, te ar Magdu* (MuLa, Matvejāns 2005–2010).

Leksemu *dzyguot* i *dzyga* popularitati nūsacejs vīnys nu atpazeistamuokūs deju kūpys i kapelys nūsaukums „Dzīga” (LLV: 199). Tai ka vuorda etimologeju saista ar *dzīga* ‘dzeive’ i *dzīgot* ‘dzeivuot’ (LLV: 197 < Karulis 1992 I: 252), leksema parūceiga poetiskim tekstim, kur saplyust doncuošonys i dzeivuošonys ideja nu obeju pušu vīnlaiceigi atteistomā metaforā (dzeive kai *dzyga*; *dzyga* kai dzeive): „*Lobuo dīna*” ir *ocu i dasadyurīņu volūda, kurei komoj, dzygoj* i nivīnam *nikuo daudz napīmat* (MuLa, Šuplinska 2003). Reizem vuords izjysts kai sovs latgaliskais pretstotā arī cytuos volūduos atpazeistamajam *doncuot*. Ari itūs ryndu autore storp sinonimim *daņcs* i *deja* pīduovovuse *dzygu* kai etnografisku daņci (Ūdre, Magazeiņš 2013: 33). Pagarais cytats paruoda, kai saprūt ituos leksemys semaņtiku – ‘daņcs’: *Dzygu konkurss-koncerts „Karaliskais strods” Feimaņūs 3. martā 18:00 Rēzeknis nūvoda Feimaņu kulturys nomā vīnpadsmī tautiskūs dzygu kolektivi nu Latgolys i cytom Latvejis vītom puļcēsīs iz konkursu-koncertu, kur sasaceņš par dzygu kausu „Karaliskais strods” (Karaliskais strazds). Kab dabuotu uzvarātuoja kausu, doncuotuojim byus juosasaceņš erudicejis kaitā, kur juoparuoda sovys zynuošonys*

dažaiduos *dzygys* atzarēs (klasiskuo, latvīšu, cyttautu, viesturiskuo *dzyga*, *dzygys* *terapeja* i *viesture*) (MuLa, Husare 2012).

Tūmār juopīsaveist par nūdzierdom, ka juobyun itam vuordam ar daņci taisnuokai etimologiskai saitei. Tai, apsaverūt ituos saknis leksemys radnīceigajā lītuvīšu i tyvuokajuos slavu volūduos, izaruoda, ka taida ir. Leitovā zyna temperamenteigu veirīšu daņci „Džigūnas” (ari *dzigūnas*), puorejuos leksemys gon apzeimoj „nasakuortuotys” lītys: *dzigas* ‘juceklis golvā’, *dzigaliuoti* ‘skraideit, laksteit’ ar nagativu konotaceju, *dzigalas* ‘skraideituojs, laksteituojs’, *dzigē* ‘vīgla pruota sīvīte’ (LKŽ). Kriīvu *зыга* (ТСЖВЯ 1863: 625), boltkriīvu *дзыга* (ЭЭ) i ukraiņu *дзыга* (СУМ: 267) ‘žvūrgzdyns, kū grīž pierstūs, puorn. namīreigs cylvāks’. Kriīvu volūdys etimologejis vuordineicā leksemys izcelsme pīzeita par naskaidru (Фасмер 1986: 109). Juodasoka, ka *дзыга* ir Ukrainys piļsātys Ļvovys vizitkarte, koč, īraudzeidams sātyslopys adresi (<http://dzyga.com/uk>), navīns viņ latgalīts samulstu.. Par „Дзыга” tautā īsaukuši kafejneicu „Под клепсидрой” i muokslys galereju, kas ir kulta puļceišonuos vīta piļsātys radūšajai elitei i nūsadūšonai bohemai. Vyss apsavārtais līk dūmuot, ka tūmār latgalīšu leksemys etimologeja i agruokuo semaņtika saistoma ar žvūrgzdynu – par dzygu varēja saukt taidu doncuošonu, kod sasagrīze vaira nakontrolējamā dreizumā da beistama vierpuļa i īspiejis nūjaukt pasaulā kuorteibys rūbežus.

Haosa (*ceļš iz eļni*) semaņtiku reprezeņtejūšys leksemys

Par itū aizadūmuot lics trymdys presē latgalīšu leksikys apkūpuojumūs īraudzeitais ļauna vieliejums *Komulī, komulī! Skrytulī, maule!* (Latkovskis 1956: 15), kū pretstota loba vieliejumam *Aileņā! aileņā!* Itūs vieliejumus bārni kaituodamīs izklīdze iz syltū molu lidojūšom dzērvem, kab izjaukt i atpakaļ salikt juos kuosī. Tys varēja byut ari saucīņs *Rotā, rotā!* i – kuorteibys atgrīzšonai: *Kuosī, kuosī!* Sovpateiga kaita pasaulā pamata gudreibys īsavuiceišonai – haosu puormeit par kuorteibu i otkon nu gola. Tūmār itam ļauna vieliejumam (publicātuoja žanriskais kvalificiejums) nav taidom konkrete adresejamom formulom (luostim) soveiguos strukturys ar verbu vieliejuma izteiksmē i īvoda partikulu (Ūdre 2012: 177), partū itū formulu varātu attīcynuot iz plašuoka vierīņa magejis aktu.

Myusu dīnuos obejūs pīmyņātajūs ļauna vieliejumūs nūsauktuos leksemys *komuļs* (Reķēna 1975: 362), *skrytuļs* (Reķēna: 296), juo sinonims *rots* (Reķēna: 104), *maule* (Reķēna: 296) apzeimoj vysaidūs dorba procesūs izmontojamus prišķmatūs i juos vysys atrūnamys amatņiceibys leksikys apkūpuojumā. Eipaši daudz teik izmontuots skrytuļs, jau 19. g. s. PLLV atrūnami nazcik *skrytuļa* sinonimu: *Rots, Ratensz, Skrytulejts, Abgrystuwe* (PLL: 52). Magejis napraktiziešona i saskare ar ituom realejom kasdīnys dorbūs veicynovuse arhaiskuokuo semaņtikys sluoņa naatguoduošonu. Ituo teksta autore poša nazkod LLV škieklī „Nalīta” ir pīzynuse, ka *maule* ir *bīžuok* *problemys* *rodūšuo detaļa zemņika braucamūs inventārā, partū izsaucīņs ot, maule!* lītuoys ari cytuos naveiksmēs (LLV: 506). Voi pi ituo viņ dazynuošonys juopalīk?

Partū izmontuosim niule apsaveramū formulu kai pavedīni dziļuokai juos komponentu leksikys izzynuošonai. Dūmojams, ka leksemu seceiba – *komulī, skrytulī, maulē* – nav najauša i ir īraugoma asociativa leidzeiba ar singularitatis procesim malnajūs caurumūs (Hokings 1997: 94, 101–104). Juodasoka, ka sovutīs teoretiskuos fizikys puorstuovs Stivens Hokings (*Stephen Hawking*) astrofizikalu procesu izskaidrojumūs izmontoj pīmārus nu sadzeivis situaceju. Tok mitiskajai sasagrīžšonai vierpulī ar singularitati malnajā caurumā ir kūpeja haosa situaceja (fizikā – entropeja), rotaceja, simetrejis ass kai žvūrgzynam, cita laiktelpys dimensionalitate. Tuoļuok tiks lingvistiski pamatuota kotrys leksemys atbiļšteiba nūteiktam procesa pūsmam.

Leksema *komuļs* atbylstu sagrīztuo vierpuļa suoku stadejai – pykam, respektivi, sferiskam kerminā ar haotiskā kusteibā asūšom daļeņom. Ari lingvistiski ituo vuorda etimologeju saista ar ide **kem-* ‘samīgt’ → ‘opols, līkts’ (Karulis 1992 I: 375). Nasaverūt, ka myuslaiku vuordineicuos leksemai fiksāta viņ pamatnūzeime ‘sateits bumbai leidzeigs veiduojuoms’ (KIV 1998 I: 481; LVVK 2007: 250), tekstūs lītoj ari ar nūzeimi ‘haotisks pyks’: *Tod sazaceļ feini sylts viejs, apgluostei mani, radzādams munu ārtū turku pōzu, īzaskrīn i rozšketinei kaštanu zīdus, saveļ komulī i svīž maņ jūs sejā, iz motim, kliepī* (MuLa, Raibiis 2011). Ituos pošys saknis leksemys *kamys* ‘pyks, kļocka’, *komuotīs* ‘mūceitīs’ (KIV 1998 I: 480) jau paīt tuoļuok nu grīžšonuos semaņtikys.

Vuords *skrytuļs*, dūmojams, Latgolā jaunajai paaudzei pa pyrmam atsaguodoj ar muzykys festivalu „Muzykys skrytuļs”, i pat juo veiduojuojim jis nav asociējīs ni ar kaidu cytu skrytuli kai CD (LLV 2012: 436). Tim, kas ituo fakta nazyna, taipoš radzama nūsaukuma pozitivuo puse – kusteiba iz prīšku, riņčs ar vysu simboliskū semaņtiku. Tok skrytuli var pagrīzt atkuoleņ i nu mitologejis redzīņa – vaira nasalūbs ni tik. Skrytuļs, koč ar kaidu sinonimu aizstuots, paaruoda eļnis i „ceļa iz tīni” sakarā: *atrodu l šmuku, tok jim birojs eļnē rotā, a pīguode Ls 4,5 Reigā. nu nā, par taidu cenu asu gotova īt* (MuLa, saprge 2009). Itys vēļ skaidruok radzams latvišu frazeologeja: *triekt ratā* (LFV: 1003), *ej ratā!* (LFV: 1004), *ellē ratā un pie velna vecmāmiņas* (LVSV: 139). Tod nu skrytuļs izmontotajā modelī atbylstu nūtykumu horizontam – malnūs caurumu apjamūšuos sferys radiusam (rūbežam).

Sagrīztuo vierpuļa centraluo ass – maule – atbylst malnuo cauruma vydam, kur veidojās singularitate – izlīkta laiktelpa, nu kurys nikas navar iztikt uorā, palīk īrauts vydā. Itymā kontekstā par mauli var saukt ļaunuma īmīsuojumu. Vīna teksta rūbežūs var redzēt, ka izsaučīni *maule* i *valns* lītojami kai sinonimi, aizstuojujūt vīnu ar ūtru, semantika napuorsamej: *Kū tī čorts atnese?! Ribaks (taids, ka acis navar paplēst). Maule, sābris vīns pats vysu olu izdzēre! A es tai beju cerējis. (..) Janka. Ribak, valns, pagaidi koč leidz vokoram! Myusim jōbyun solidim, ka nā, vēļ prodzeis. Tyuleņ saļmus dzīdōsim vysī, tod pacīneis. Ribaks. Maule, es namōku!* (MuLa, Rancāne 2010); *Īsaver stuņdinīkā — vo, maule! Vīna minota da dorba suokuma!!! Moš reit lobuok pīsaceļt drusku mudruok i pa pusstuņdi proīt itū gabaleņu kuojom* (MuLa, Raibīs Suņs 2011). Tendeņce leksemu personificēt ci vulgarizēt iz pejorativu

mīšys daļu apzeimuojumim, dūmojams, ir vuocu *das Maul* ‘lūpa purņš’ īspaidā (sal. lītuvīšu *maulis* ‘kas apsalāids, nateirs’, *maulys* ‘atbaidūšs cylvāks’, *maulē* ‘purņš’ (LKŽ)): *Pīsareģistrieju hotmail’a e-postā i nūvytku nu oficialōs mōjaslopas oficialū M\$ Windows 7. Mauļa maņ sapysa vysu MBR’u* (MuLa, Cyxob 2009); *Dašamejuos literaturys viesturis apsaver vysus varamūs i navaramūs teksta konjunkturys apstuokļus, viņ poša literatura vysim ir pi maulis* (MuLa, Seiksts 1999). Ļauna vieliejumu formuluos leksemis *maule* vītā pasaruoda *gaņgi*: *Ka viņu eļnis gaņki parautu! Ej tu pa devenim eļnis gaņgim! Nuocit jius pa devenim gaņgim!* (Ūdre 2012: 184). Dūmojams, taišni patmaļu *gaņgi* (kai ejis, kur vydā vyss grīžās) beja tys vizuali īdūmojamais tāls, ar kū asociēt ceļu iz eļni. *Valna patmalis* (LLV: 549) reizē ir mistiska vīta, kur izīt iniciaceju, kur nūteik rytuali.

Daudznūzeimeiguo leksema *mutuļs* ar nūzeimi ‘rotu rumba’ (ME II: 676) myusu dīnu tekstūs nav atrūnāma, viņ Ļauna vieliejuma formulā vēļ redzim sasaglobojušu semaņtikys arhaiku: *Izalosi pa devenim mutulim prūjom!* (Ūdre 2012: 184). Iz itū pošu semaņtiku nūruoda ari autora idioma *nūskrīt iz mutuli* (myusu dīnu ‘pagaist’; arhaiskuokuo ‘tikt pazemē’): *Uz mutuli jau nanūskrēja, te pat kaut kur ir* (Dainis 1995: 6). Sūpluok līkami ari *kai iudinī īkrist, kai gunī sadegt* ‘pagaist’, viņ paruoda ceļu iz pazemi caur pamatstiehejom iudini i guni: *Vysus dokumentus, svātuos gruomotys miliceja pajāmuse, a tāvs – kai iudinī īkritis, koč muote mekliejuse pa vysurīni* (MuLa, Leikuma 2012); *Bet niu i čyguoni kai gunī sadaguši, ar sveci naatrassi* (Tolivaļds 1995: 3). Dailliteraturā leksemu *mutuļs* izmontoj vaira stilistiskuos ekspresejis, na semaņtikys deļ, kas roda komisku efektu, eipaši jū izmontoj rakstņiks Ontons Rupaiņš romānā „Zemes sōļs” (Šuplinska 2009: 150), tok komiski izaklausa ari *it mutuļ-mutulim tei pindzele* Apalis runā komedejā „Dzimtā zemē” (Rupaiņš 1936: 21). Sovutīs aktiva, namiteigom nūtikšonom pylna dzeive teik metaforiski pīleidyntuota atsarassōnai mutulī – 1915. goda luga „Dzeives mutuļ”, dzeivis problemsituacejis teik saprostys kai taidys, nu kurūs juoizagrīž, juomuok izagrūzeit: *Voi es nabogs, kad dūdi maņ tūs santimus. Bez šņaba butelis i nadūmoj izagrīzt* (Valpīters 1995: 4).

Vyss apsavārtais (koč iz kūpejuo fona šaurs tematiskais aspekts) paruoda, ka ari myusu dīnu lītuo tajā latgalīšu volūdā gona daudz pasagluobušu arhaiskuo „pādu”, viņ damierstys nūzeimis. Tys līk aizadūmuot, ka latgaliski runojūša cylvāka dūmuošonys veids, naapzynuotais, ar zamapziņu tvartais jusšonys veids nūteikti par kaidu naizmierejamu pakuopi vēļ tyvs pyrmatnejūs cylvāku harmonejai.

OLŪTI

BLV – Kūceņš, Armands, Bierzeņš, Aņšs Ataols. *Baļtīšu-latgalīšu vuordineica*. <http://vuordineica.lv/>, sk. 07.01.2016.

Cybuļs, Jurs, Leikuma, Lideja (1992). *Latgalīšu ābece (lementars)* 2. Lielvārde: Lielvārds.

Dainis (1995). *Divi izradzātī*. Bērzgale: Bēržgola dramaturgs. [1931]

DS – *Dainu skapis*. <http://www.dainuskapis.lv/>, sk. 07.01.2016.

KIV– Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izloknes vārdnīca* I, II. Rīga: Latviešu valodas institūts.

- LLLV (2011–2013) – *Lītvīšu-latvīšu-latgalīšu vuordineica*.
<http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/ltg/dictionary.html>, sk. 07.01.2016.
- LVVK – Bērzkalns, Anatolijs (2007). *Latgaļu olisko vārdu krājums*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevniecība.
- LLKSV – Andronovs, Aleksejs, Leikuma, Lideja (2008). *Latgalīšu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineica*. Reiga: LVAVA.
- MuLa (1987–2012) – *Myusu dīnu latgalīšu tekstu korpuss*. Rēzeknes Augstskola.
http://hipilatlit.ru.lv/ltg/products/mula_info.html, sk. 07.01.2016.
- PLLV – Kurmin, Jan (1858). *Słownik olisko lacinsko lotewski*. Wilno: w drukarni M. Zimełowicza.
- PV – Strods, Pīters (1990). *Pareizraksteibys vōrdneica*. Daugavpiļš.
- Tolivaļds (1995). *Čigoni*. Bērzgale: Bērzgola dramaturgs. [1928]
- Vaļpīters, Bronislavs (1995). *Jāru slimeiba*. Bērzgale: Bērzgola dramaturgs. [1933]

LITERATURA

- van den Berg, Albert, Arnoldussen, David, Goossens, Jeroen (2010). The vestibular frame for visual perception of head rotation. *Journal of Vision*, 10, 849.
<http://jov.arvojournals.org/article.aspx?articleid=2138987>, sk. 07.01.2016.
- Čudare-Eriņa, Bronislava (2005). Svētki un svinamās dienas Latgalē. Paklone, Inese (sak., 2005). *Nomales identitātei*. Rīga: Madris. 141–209.
- DZM (b. g.). Kustība pa riņķa līniju. *Dabaszinātnes un matemātika*. ISIC.
- FŽ (2001) – Paulauskas, Jonas. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Hokings, Stīvens (1997). *Īsi par laika vēsturi*. Rīga: Madris.
- Jasiūnaitė, Birutė (2010). *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Karulis, Konstantīns (1992). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Kursīte, Janīna (1996). *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne.
- Latkovskis, Leonards (1956). Filologijas materiāli. *Dzeive*, 23, 14–19.
- Leikuma, Lidija (2013). Latgaliešu valodas materiāla atspoguļošanas iespējas tulkojošajās trīsvalodu vārdnīcās. *Via Latgalica* V, 6–30.
- LFV (2000) – Laua, Alise, Veinberga, Silvija, Ezeriņa, Aija. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- LKŽ (2008). – *Lietuvių kalbos žodynas*. Lietuvių kalbos institutas.
- LLV (2012) – Šuplinska, Ilga (zyn. red. Red.). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica*. *Lingvoterritorial dictionary of Latgale II*. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola.
- LVG (2013) – Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red., 2013). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- LVSV (2009) – Bušs, Ojārs, Erntšone, Vineta. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Masiulionytė, Virginija (2007). Apie vieną pasaulio modelio fragmentą: orus valdančios būtybės lietuvių ir vokiečių frazeologijoje. *Filologija* 12. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla. 66–83.
- ME (EH) (2000–2011). *Mīlenbaha–Endzelīna latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/mev/>, sk. 07.01.2016.
- Reķēna, A[ntoņina] (1975). *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne.
- Šuplinska, Ilga (2009). Komisma elementi Ontona Rupaiņa prozā. *Latgalistikys kongresu materiāli I*, 143–153.
- Ūdre, Sandra (2012). Ļauna vieliejumu formulys. *Latgalistikys kongresu materiāli IV*,

176–189.

Ūdre, Sandra, Magazeiņš, Ivars (2013). Latgolys lingvoteritorialuos vuordineicys tulkuojums latgaliski: koncepcēja i realizaceja. *Via Latgalica* V, 30–36.

Агапкина, Татьяна (ред., 1996). *Концепт движения в языке и культуре*. Москва: Индрик.

Виноградова, Людмила (1996). *Календарные переходы нечистой силы во времени и пространстве. Концепт движения в языке и культуре*. Москва: Индрик. 166–184.

Фасмер, Макс (1986). *Этимологический словарь русского языка*, II. Москва: Прогресс.

ФСРЯ – *Фразеологический словарь русского языка*. <http://frazeologia.ru>, sk. 07.01.2016.

Элиаде, Мирча (2000). Шаманизм: Архаические техники экстаза. Киев: София.

<http://volkstay.com/biblioteka/1/shamanism.pdf>, sk. 07.01.2016.

Плотникова, Анна (1996). Слав. *viti в этнокультурном контексте. *Концепт движения в языке и культуре*. Москва: Индрик. 104–113.

СУМ (1971) – Білодід, Іван (ред.). *Словник української мови*, 2. Київ: Наукова думка.

Сырица, Галина (2007). Концепт кружение в русской языковой и концептуальной

картинах мира. *Filologija* 12. VšĮ Šiauliai: Šiaulių universiteto laidykla. 123–131.

ТСЖВЯ (1863) – Даль, Владимир. *Толковый словарь живаго великорускаго языка*, 1. Москва: Въ типографіи А. Семена.

ЭЭ (2003–2016) – *Электронная Энциклопэдыя*. <http://www.slounik.org/>